

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

У статті розглядаються напрями роботи, форми та методи розвитку творчої діяльності учнів початкових класів на уроках літературного читання.

Швидкі темпи розвитку суспільства, характерні для останніх років, активне впровадження нових технологій та зростання соціальної конкуренції вимагають від молоді вміння творчо застосовувати ті знання й навички, якими вони володіють, та якнайефективніше відтворювати їх у своїй діяльності. Саме тому успіх у навчанні багато в чому залежить від активності учнів, характеру їхньої діяльності, ступеня самостійності і творчості.

Мета сучасної початкової школи – не просто давати знання, а формувати особистість, яка вміє і хоче вчитися, займає позицію активного суб'єкта діяльності. Тому велике значення має формування в учнів творчого потенціалу, прагнення до самостійного пізнання оточуючого світу. Крім цього, формування творчих здібностей учнів у цілісному педагогічному просторі – необхідна умова виховання всебічно розвиненої особистості. З огляду на це, перш за все потрібно потурбуватися про розвиток літературознавчого світогляду школярів та створення необхідного психологічного клімату для прояву їхньої уяви та фантазії. Цьому, без сумніву, сприяють уроки літературного читання, бо це завжди уроки творчості, де дітей навчаємо бачити прекрасне, розвиваємо в них естетичні смаки, розширюємо їхній духовний світ.

В. Сухомлинський говорив: «Може, маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але якщо це діяння – плід її власних зусиль, – вона творець, її розумова діяльність – творчість» [3, с. 422]. Це переконує в тому, що кожен учень має певні здібності, і завдання сучасного вчителя – за допомогою власної компетентності, професіоналізму, інтелекту, любові до дітей, а також особистого прикладу відшукати найменші пагінци таланту, розвинути та вдосконалити їх, створити ситуацію успіху для розвитку особистості дитини і надати можливість кожному відчути радість досягнення, усвідомлення своїх здібностей, віру у власні сили, дати відчути радість від здолання труднощів, і як наслідок – отримати розумну, соціально мобільну, творчу та здорову особистість.

Метою статті є висвітлення процесу розвитку творчого потенціалу учнів початкових класів на уроках літературного читання.

Проблема розвитку творчості і творчих здібностей учнів хвилювала в різні часи як відомих педагогів (Ю. Бабанського, К. Ушинського, О. Савченко, Н. Седова, В. Сухомлинського,

* © Гримальська А. О.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

С. Лисенкову, Л. Занкова), передовий досвід котрих використовуємо і до сьогодні, так і дослідників, мислителів, науковців (Л. Божовича, Т. Сорочан, Л. Виготського, І. Кона, В. Крутецького, Б. Юсова, Л. Масол) [2, с. 124]. Говорячи про творчість дитини, слід наголосити, що учні найчастіше не створюють щось зовсім нове, хоча створення, відкриття суб'єктивно нового для дитини вже є проявом творчості. Робота не за шаблоном, не за зразком є також показником розвинутих творчих здібностей. Творчість є одним із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне – актуалізації позитивної гами переживань, яка супроводжує ефективну працю, переживання радості від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі й творчих здібностях.

На думку С. Рубінштейна, творчість – діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, що, у свою чергу, мають суспільну значущість. Безумовно, продукти творчої діяльності молодших школярів не мають суспільної значущості, вони відрізняються лише певними елементами новизни і несуть скоріше за все суб'єктивний характер, проте саме вони є передумовою динамічності тих знань, якими володіє дитина, а з розширенням цих знань з'являється можливість більш високого рівня прояву новизни, оригінальності.

Сьогодні вже неможливо навчати традиційно: у центрі освітнього процесу перебуває учень. Від його творчої активності на уроці, уміння доказово міркувати, обґрунтовувати свої думки, уміння спілкуватися з учителем, учнями класу, залежить успіх у свідомому опануванні шкільної програми. Саме тому творчий потенціал своїх вихованців необхідно розвивати через навчальну та виховну діяльність, а також роботу з батьками. Загальновідомо, що головна функція вчителя полягає в організації і стимулюванні навчального процесу, спрямованого на розвиток особистості учня. Готуючись до кожного уроку читання, важливо зупинитись на найефективнішому, найцікавішому та нестандартному. Цьому сприятиме впровадження в освітній процес нетрадиційних форм проведення уроків (уроки творчості, уроки-фантазії, уроки-екскурсії, уроки-подорожі, уроки-інсценізації, уроки-презентації, уроки-ярмарки та ін.). Така оригінальна форма навчання допоможе вчителеві уникати одноманітності, шаблонності, ширше застосовувати ефективні методи і прийоми для кращого засвоєння учнями нових знань та формування творчих здібностей. Таким чином, учитель своєю роботою забезпечує:

- розвиток комунікативних навичок;
- творчий характер та емоційність навчання;
- диференціацію завдань з урахуванням вікової категорії;
- підвищення мотивації та стимулювання навчальної діяльності шляхом пропозиції проблемних ситуацій та завдань відповідно до інтересів учнів;

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

– розвиток логічного мислення учнів, спроможності до самореалізації та самоосвіти;

– використання різноманітних форм, методів, прийомів організації освітнього процесу з урахуванням здібностей учнів.

Постійно урізноманітнюючи свої уроки, сучасний учитель поповнює педагогічну скарбничку інноваційними технологіями для створення оптимальних умов для розвитку мислячої, творчої особистості. Допомагаючи дитині пізнати себе, учитель прагне навчити її загальнолюдської моралі, а також щирим взаєминам. Матеріал уроків читання сприяє заохоченню дітей до того, щоб вони були активними громадянами і цінували демократичні принципи. Спрямування учнів робити власний вибір та відповідати за нього, формувати в них уміння висловлювати власні думки, а також навчає цінувати повагу, відповідальність у взаєминах між дорослими та дітьми, чесність, турботу та старанність.

Для більшої зацікавленості школярів поряд із стандартними завданнями пропонуються такі, що вимагають творчих пошуків, оригінальності, винахідливості. Саме такі креативні, пізнавальні, інтелектуальні вправи під час читання допомагають розвинути в учнів відповідні пізнавальні процеси – пам'ять, увагу, уяву, логічне мислення.

Завдання, що сприяють емоційному сприйняттю дітьми поетичних та прозових творів. Позитивним моментом у сприйманні художнього твору є виникнення в дитини відчуття своєрідної близькості, зв'язку з його героями. Це допомагає їй краще зрозуміти бажання, думки інших людей, збагнути людську цінність і усвідомити свою унікальність.

Завдання, в основі яких – використання прийому емпатії. Емпатія – співпереживання з героями твору: людьми, тваринами, рослинами шляхом перевтілення в ці образи. Таке перевтілення дає поштовх до роздумів, переживань, оцінки, а також можливість розвивати творчі здібності учня, стимулювати його активність, збуджувати інтерес до власного емоційного стану, сприяє самоствердженню, появі віри у власні можливості.

Завдання для розвитку творчої уяви засобами слова. Високу ефективність для розвитку творчої уяви молодших школярів на уроках літературного читання мають такі види завдань:

– ознайомлення з найпростішими прийомами розвитку творчої уяви;

– складання творів-мініатюр за опорними словами та словосполученнями;

– складання творів-описів на основі узагальнення особистих вражень, спостережень у природі;

– складання віршів, словесних творчих завдань на добір рими, складання початку чи закінчення вірша;

– складання казки за малюнком;

– створення продовження казки, оповідання;

– складання чистомовок, загадок, хайку;

– використання анаграм, метаграм;

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- словесне малювання;
 - творчі списування текстів;
 - анотація до книги;
 - творчий переказ (з елементами опису, роздуму чи критичної оцінки; із заміною кінцівки; із заміною особи оповідача чи особи одного із персонажів; із заміною послідовності подій окремих епізодів; із заміною літературно-художньої форми).
- Творчі види роботи на основі прочитаного тексту, зокрема:
- робота з ілюстрацією до тексту;
 - складання діафільмів до твору;
 - презентації та проекти до віршованих та прозових творів;
 - книжки-саморобки;
 - рецензія створеного малюнка до твору.

Літературні ігри в основному спрямовані на виховання інтересу до предмета, формування навичок правильного, виразного читання і розуміння прочитаного, на організацію самостійної роботи з додатковою літературою, розвиток творчих здібностей. Адже, гра, як основна діяльність дитини в молодшому шкільному віці, це – перша можливість проявити себе, самовиразитись і самоствердитись. В іграх діти не тільки відображають реальне життя, а й перебудовують його. За словами Л. Виготського, «гра дитини – це творче переосмислення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них дійсності, яка відповідає запитам і інтересам самої дитини» [1, с. 62].

Зміст таких завдань сприяє розвитку гнучкості й широти мислення, які необхідні для успішного розв'язання як навчальних, так і життєвих задач. Усі творчі завдання допомагають учителеві виявити індивідуальні особливості учнів, накреслити перспективи подальшого розвитку творчого потенціалу кожної дитини. На уроках читання використовуються цікаві й ефективні *методи* та *прийоми* роботи з розвитку творчого потенціалу особистості, серед них «Снігова куля», «Пінг-понг», «Пантоміма», «Казки навиворіт», «Салат із казок», «Фантазер», «Кумир», «Перевтілення», «Земля, вода, вогонь, повітря» та ін. Крім цього, ефективними на уроках є такі *види робіт як:*

- ілюстрування прочитаного тексту,
- розгадування та складання кросвордів, чайнвордів, ребусів, анаграм,
- оживлення персонажа твору,
- упровадження дослідницько-пошукової роботи,
- складання твору чи діалогу за серією малюнків,
- диктанти (асоціативні, цитатні, літературні, «Одним словом»),
- складання кінцівки оповідання,
- порівняння вчинків героїв твору,
- введення нового героя в текст,
- складання реклами до твору,
- написання листа героєві твору.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

З метою формування креативно-логічного мислення на уроках читання обов'язково поєднується емоційне сприймання твору з його логічним аналізом. Корисним тут стають завдання на смисловий і структурний аналіз твору: визначення головного у творі (добір заголовка, складання плану, формулювання головної думки тексту), порівняння вчинків і характерів героїв, художніх описів, вражень. Усі ці етапи роботи організуються так, щоб вони розвивали літературні здібності дитини. Наприклад, пропонується скласти не тільки простий план твору, а й цитатний, використовуючи прислів'я, фразеологічні звороти.

Навчити дітей мислити творчо – означає навчити правильно ставити запитання, спрямовувати увагу в потрібне русло, робити висновки та знаходити рішення. Для того щоб кожна дитина могла розвинути свої творчі можливості, необхідним є розумне керівництво з боку вчителя. У зв'язку з цим на уроках читання слід активно використовувати роботу в групах, у парах, що не дає можливості розгубитися слабшим, кожен починає вірити у власні сили. А головне – у дітей формується позитивна мотивація до навчальної співпраці.

Одним зі шляхів розв'язання проблеми підвищення пізнавальної активності та розвитку креативних здібностей у процесі набуття знань вважається застосування на уроках літературного читання творчих дидактичних ігор, адже їх емоційне забарвлення сприяє глибокому й міцному засвоєнню матеріалу. У грі розвивається уява, утверджуються образи, фантазії, ідеї, що виникають, створюються продукти діяльності, які є для дитини емоційно привабливими. Саме гра надає дитині можливість помріяти, проявити уяву, дає свободу самовияву і творчості. Так, на уроці пропонується закінчити речення, яке починається зі слів «Якби я був...», наприклад, «Якби я була ялинкою, то...» (Гра «Якби я був...»), або для постановки запитання беруться будь-які підмети і присудки, де їх поєднання дає гіпотезу, на основі якої можна працювати. Наприклад: «Що було б, якби до нас у клас для навчання директор привів Чебурашку?» (Гра «Фантастичні гіпотези»). Цікавою є гра «Перевтілення», коли дитині пропонується перевтілитися в інший образ і описати події у трьох-чотирьох реченнях: від імені бабусі; онучки Оленки; собаки Жучки; а також ігри «Якби я потрапив у...», «Телеграма», «Компліменти», «Гра-фантазія», «Сходинки», «Снігова куля», «Салат із казок», «Перевтілення», «Асоціації» та ін.

Усе більше в освітньому процесі застосовуються інтерактивні технології, оскільки вони передбачають створення такого навчального середовища, у якому теоретичні та практичні знання засвоюються одночасно. Це дає змогу учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне і критичне мислення, зв'язне мовлення, індивідуальні можливості. Учитель може організувати урок таким чином, що:

– учні шукають зв'язок між новими та вже отриманими знаннями;

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- приймають альтернативні рішення;
- мають змогу зробити «відкриття»;
- формують власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів;
- навчаються спілкуватися з товаришами;
- роблять обґрунтовані висновки;
- оцінюють власну роботу та роботу інших, а, отже, створюються всі умови для розвитку творчого потенціалу дитини.

Інтерактивні форми роботи можливі на різних етапах уроків читання. На етапі мотивації навчальної діяльності та підготовки до сприймання нового матеріалу використовуються такі нескладні інтерактивні технології, як «Мозковий штурм», «Криголам», «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Асоціативний кущ», «Т-схема». Під час засвоєння навчального матеріалу застосовуються уже складніші технології: «Я так думаю», «Ситуативне моделювання», «Займи позицію», «Дерево рішень».

Таким чином, можна виділити головні положення, на основі яких будується ефективна система завдань з розвитку творчого потенціалу учнів:

- використання різноманітних форм співпраці між учителем і учнем та між учнями в процесі навчання творчості (парне, групове, індивідуальне і фронтальне навчання);
- навчання найпростішим прийомам творчості;
- стимулювання мотивації розвитку творчого потенціалу шляхом створення ситуацій емоційно-ціннісних переживань, у результаті яких у дитини виникне бажання висловити свої почуття і спостереження;
- створення доброзичливої атмосфери підтримки творчих зусиль дітей.

Враження шкільного дитинства відкладаються в пам'яті на все життя і впливають на подальший розвиток дитини. В емоційному сприйнятті дитинства зароджуються витoki майбутньої творчої особистості. Згадаємо слова видатного педагога В. Сухомлинського про те, що «...вчити творчості необхідно не для того, щоб зростити юних поетів, а для того, щоб збагатити кожне юне серце»[3, с. 560]. Сьогодні суспільству вкрай потрібні творчі люди з розвиненим інтелектом, з високим рівнем культури і духовності, здатні до саморозвитку, до перетворення власного життя та життя країни на краще. І саме в цьому контексті, можна вважати, що проблема розвитку творчого потенціалу, формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до світу набуває особливої актуальності.

Література:

1. Виготський Л.С. Гра та її роль у психічному розвитку дитини // Психологія розвитку. – СПб. : Пітер, 2001. – С. 56-79.
2. Ермолаєва М. В. Практична психологія дитячої творчості. – М. : Московський психолого-соціальний інститут, 2001. – 170 с.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. – Т.І. – К., 1976. – С. 559-562; 420-423.